

Asia: VN/25888/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain ja asiakasmaksulain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Pidätekö kannatettavana, että teknologisten ratkaisujen käyttämisestä sosiaalihuollon palveluissa säädettäisiin uudessa 47 §:ssä esitetyllä tavalla?

Ei

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

Esitysluonnoksen 47 §:ssä ehdotettu sääntely jää liian yleiselle tasolle, etenkin kun sääntely mahdollistaisi pitkälle menevän puuttumisen perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän ja kotirauhan suojaan sekä henkilötietojen suojaan. Lisäksi ehdotetaan, ettei teknologisten ratkaisujen käyttämiseen sosiaalihuollon palveluissa tarvittaisi asiakkaan suostumusta, vaan ehdotetun 47 § 2 momentin 1 kohdan mukaan riittäisi, että asiakas on vain tietoinen teknologisen ratkaisun käytöstä. Esitysluonnoksessa ei arvioida lainkaan riittävästi luonnoksen ehdotuksia asiakkaan itsemääräämisoikeuden näkökulmasta.

Nyt esitetyssä sääntelyssä vaikuttavat toistuvan monelta osin samat ongelmat kuin sosiaalihuoltolain vuoden 2021 muutosesityksessä (HE 231/2021) ja joiden vuoksi perustuslakivaliokunta (PeVL 24/2022 vp, kohdat 9 ja 13) tuolloin edellytti turva-auttamispalvelua, etähoivaa ja muita teknologisia ratkaisuja koskeneiden sääntelyehdotusten poistamista silloisesta lakiesityksestä. Tälläkin kertaa sääntelyllä ehdotetaan mahdollistettavan hyvin syvälle käyvä puuttuminen yksityiselämän ja kotirauhan suojaan, eikä nytkään ehdotetusta sääntelystä käy ilmi, millaisia henkilötietoja teknologisten ratkaisujen avulla kerätään ja miten niitä käsitellään.

Esitysluonnoksen perusteella teknologian käyttöönotto sosiaalihuollon palveluissa on vasta lapsenkengissä, ja sen käytön laajentamiseen sisältyy hyvin paljon epävarmuustekijöitä, kuten

järjestelmien käytön, toimintavarmuuden, tietosuojan ja huollon epävarmuudet sekä henkilökunnan osaamistaso ja asennoituminen teknologian hyödyntämiseen. Epävarmuustekijöistä ovat tuore esimerkki keväällä 2025 toistuvasti tapahtuneet ja sekä alueellisesti että ajallisesti hyvin laajat toimintakatkokset turva(ranneke)palveluissa. Huomattava on myös se, ettei esitysluonnoksessa ole kyetty määrittelemään sitä, mitä kaikkea teknologiaa ehdotettu sääntely tulisi koskemaan. Tässä tilanteessa olisikin perusteltua lähteä liikkeelle teknologian käyttöönoton laajentamisessa pilottikokeiluun, joihin halukkaat asiakkaat voisivat hakeutua.

Se, ettei asiakkaan suostumusta teknologian käyttöön edellytettäisi, on ristiriidassa esityksen tavoitteen ”ehdotetaan muutettavaksi sosiaalihuoltolakia siten, että teknologisten ratkaisujen käyttäminen sosiaalihuollon palveluissa olisi mahdollista asiakkaan perusoikeuksia kunnioittaen...” Tarkoituksena tulisi siten olla tarjota mahdollisuus teknologisten ratkaisujen käyttämiseen osana sosiaalihuollon palveluja, ei pakottaa asiakasta käyttämään niitä. Esitysluonnoksessa kuitenkin tarkastellaan itsemääräämisoikeutta vain puolittain: s. 94 mukaan ”itsemääräämisoikeuden täysimääräinen toteutuminen voi tarkoittaa sitä, että asiakkaalla on mahdollisuus omasta toiveestaan saada palvelua, joka nimenomaan toteutetaan teknologisen ratkaisun avulla”. Kuitenkaan ehdotettu sääntely ei mahdollistaisi sitä, että asiakkaalla olisi mahdollisuus käyttää itsemääräämisoikeuttaan siihen, että hän valitsee muun kuin teknologisen ratkaisun avulla toteutetun palvelun. Tämän perusteella esitysluonnoksen (s. 84) arviot siitä, että ehdotetussa sääntelyssä on huomioitu asiakkaiden mahdollisuus vaikuttaa teknologian hyödyntämiseen osana palveluitaan, ja ettei ehdotettu sääntely vaikuttaisi asiakkaan oikeuteen saada sosiaalipalvelua, ei vaikuta paikkansapitävältä.

Erityisesti vammaispalvelujen osalta tulee huomioida vakiintunut ratkaisukäytäntö, jonka mukaan palvelujärjestäjällä on viime kädessä oikeus päättää palvelun järjestämistavasta, mutta palvelua ei kuitenkaan saa järjestää sillä tavoin, että palvelun käyttö tosiasiasa estyy. Palvelun käytön tosiasiallinen estyminen voi olla kyseessä tilanteessa, jossa asiakas veloitettaisiin käyttämään teknologista ratkaisua palvelun järjestämistapana.

Myös esitysluonnoksessa on s. 64 tuotu esille Digipalvelujen vaikutukset sosiaali- ja terveydenhuollossa -selvityksen tulos, jonka mukaan, jos digipalveluja tarjotaan ainoana vaihtoehtona ja muun muassa ryhmätoimintoja lakkautetaan, hoitopolut voivat katketa jo alkuvaiheessa ja osa asiakkaista saattaa jäädä palvelujen ulkopuolelle.

Lisätietona suostumuksen merkityksestä sosiaalihuollon palveluissa ks. vastauksemme lausuntopyynnön kolmanteen kysymykseen.

Lisäksi luonnoksessa ei lainkaan tarkastella nyt esitettävien säännösehdotusten yhteyksiä sosiaali- ja terveysministeriön asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskevaan hankkeeseen. IMO-hankkeen tavoitteena on uudistaa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöä niin, että asiakkaiden ja potilaiden itsemääräämisoikeudesta ja sen rajoittamisesta on säädetty

kattavasti: Hankkeen työryhmässä lisääntyvä teknologian käyttö sosiaali- ja terveydenhuollossa on monelta osin nähty nimenomaan itsemääräämisoikeutta rajoittavana, ja jopa rajoitustoimiin rinnastettavana asiana, ja on pidetty tärkeänä säätää sen käytöstä vasta viimesijaisena keinona ja sen käyttöä tarkkarajaisesti ja täsmällisesti säädellen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä on tähän saakka lähtökohtaisesti mahdollistettu asiakkaan tahdosta riippumaton valvontavälineiden käyttö vain tilanteissa, joissa henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi oman terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden.

Näkövammaisten liiton muutosehdotukset ehdotettuun 47 §:ään:

47 §:ään tulee lisätä uusi 2 momentti:

“Teknologisten ratkaisujen käyttäminen sosiaalihuollon palveluissa edellyttää asiakkaan antamaa suostumusta. Suostumus on kirjattava asiakassuunnitelmaan.”

47 §:ään tulee sisällyttää sisällölliset viittaukset (ei vain pykäläviittausta) siihen, että sosiaalihuoltoa koskevia päätöksiä ja ratkaisuja tehtäessä ja sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan etu, asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan (SHL 30 § 2 mom ja asiakasL 8 § 1 ja 2 mom).

Teknologia ei saa kokonaan korvata tai syrjäyttää palvelua, esimerkiksi ikääntyneiden päivätoimintaa, vaan teknologian tulee olla palvelukokonaisuutta tukevaa toimintaa. Liiallinen tukeutuminen teknologiaan vähentää henkilökohtaista vuorovaikutusta asiakkaiden ja ammattilaisten välillä, mikä voi vaikuttaa palvelujen laatuun ja asiakkaiden sosiaaliseen, fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Virtuaalinen yhteys ei koskaan vastaa kasvotusten kohtaamista, mistä on tuoreita kokemuksia covid-19 epidemian ajalta. Teknologisten palveluratkaisujen käyttö ei myöskään saa johtaa asiakkaan elinympäristön kaventumiseen vain kotiin.

Pelkkä ammattilaisen arvioi siitä, että teknologinen ratkaisu soveltuisi asiakkaan palveluun (esitysluonnos s. 75) eikä teknologisen ratkaisun käyttöönottoon vaadittaisi asiakkaan suostumusta ei voi olla riittävää. Lisäksi tulee aina selvittää se, että asiakkaalla tosiasiallisesti on mahdollisuus ja taito käyttää ko. teknologista välinettä, ja että asiakkaan vammasta tai muusta syystä johtuvien toimintarajoitteiden vaikutus teknologisen välineen käyttöön/käytön estymiseen on huomioitu.

Harkittaessa teknologian käyttöä eri sosiaalihuollon palveluissa, on lisäksi otettava huomioon, mitä sosiaalihuollon erityislainsäädännössä säädetään esimerkiksi koskien vammaisia tai ikääntyneitä henkilöitä tai lapsia.

Pidätkö kannatettavana, että teknisestä valvonnasta sosiaalihuollon toimintayksikössä säädettäisiin uudessa 48 §:ssä ehdotetulla tavalla?

Ei

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

Tällä hetkellä teknisestä valvonnasta ei ole erillistä lainsäädäntöä työpaikalla ja vankilassa tapahtuvaa teknistä valvontaa lukuun ottamatta, ja teknistä valvontaa kuitenkin jo pyritään sosiaalihuollon toimintayksiköissä toteuttamaan, joten sääntelylle sinänsä on tarve.

Sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteiden vuoksi teknisen valvonnan sääntely tulisi kuitenkin valmistella osana itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä, eikä irrallisina yksittäisinä säännöksinä.

Aluehallintovirastot ovat kiinnittäneet huomioita näihin sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteisiin ja sekä lailla säätämisen että asiakkaan suostumuksen merkitykseen kameravalvontaa ja hoivakameran käyttöä koskevissa ohjauskirjeissään ja päätöksissään (ks. esitysluonnoksen s. 38).

Koska teknisessä valvonnassa on kyse perusoikeuksien rajoittamiseen liittyvästä sääntelystä, on valvontatoimivallasta säätämisen lisäksi erityisen tärkeää säätää yksityiskohtaisesti myös menettelysäännöksistä, eli valvonnan edellytyksistä ja rajoituksista ja valvonnassa sallituista ja edellytetyistä menettelytavoista.

Nyt ehdotetussa 48 §:ssä ei ole tarkemmin määritelty, mitä säännöksessä tarkoitettulla teknisellä valvonnalla tarkoitetaan, eikä esimerkiksi ole säännöstä siitä, miten valvonnasta tulee tiedottaa toimintayksikön asukkaille ja muille käyttäjille.

Esityksessä ehdotetaan, että asiakkaalta ei pyydetä suostumusta teknologisen ratkaisun käyttöönottoon, vaan asiakkaan mielipide otetaan huomioon osana asiakasprosessia (palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma, päätös). Kannatatteko tätä ehdotusta? (HE-luonnos kappale 2.6)

Ei

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi asiakkaalta pitäisi pyytää suostumus ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön ja hyvän hallintotavan mukaan asiakkaan

suostumus on tärkeä osa eettistä ja oikeudellista toimintaa, erityisesti silloin, kun on kyse asiakkaan yksityisyyteen tai itsemääräämisoikeuteen vaikuttavista asioista. Asiakkaan etu ja mielipide tulee ottaa huomioon osana prosessia, ja hänellä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Lisäksi asiakkaalle tulee antaa riittävästi tietoa ja tosiasiallinen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon.

Esitysluonnoksen s. 27 mukaan asiakkaan suostumuksen tarpeettomuutta perustellaan sillä, että hyvinvointialueen järjestämisvastuuseen kuuluu huolehtia asiakkaan laissa säädettyjen oikeuksien toteutumisesta, ja että päätöksentekijän on huolehdittava, että palvelukokonaisuus vastaa asiakkaan palvelutarpeisiin ja on asiakkaan edun mukainen.

Vammaisten ihmisten ja vammaisjärjestöjen kokemuksen mukaan viranomaisten velvollisuus huolehtia asiakkaan oikeuksien toteutumisesta ja asiakkaan palvelutarpeisiin vastaavasta ja asiakkaan edun mukaisesta palvelukokonaisuudesta toteutuu kuitenkin nykyiselläänkin heikosti. Myöskään esitysluonnoksen s. 28 kuvattu asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja osallistumisen toteutuminen jo nykyisellään osana palvelutarpeen arviointia ja asiakassuunnitelman laatimista yhdessä asiakkaan kanssa ei vammaisten ihmisten kokemusten mukaan pidä paikkaansa.

Näistä syistä asiakkaan suostumuksen ei esitysluonnoksen s. 27 tavoin voida katsoa olevan "vain yksi vaihtoehtoinen tapa vahvistaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta" vaan suostumuksella on suuri merkitys asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumiselle.

Suostumuksen merkityksen ymmärtämistä olennaisena osana itsemääräämisoikeuden toteutumista sosiaalihuollossa korostaa myös se, että THL:n Johtaminen ja toimintakäytännöt -kyselyn 2023 (esitysluonnos s. 22) mukaan peräti 87 % toimintayksiköistä keräsi suostumuksen teknologian käyttöön ja 81 % toimintayksiköistä keräsi suostumuksen kertyvän henkilötiedon käsittelyyn.

Huolestuttava on myös esitysluonnoksessa s. 28 esitetty käsitys siitä, että haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kohdalla asiakkaan suostumus ei olisi paras tapa tukea heidän osallisuuttaan tai itsemääräämisoikeuttaan. Luonnoksen mukaan näihin asiakasryhmiin kuuluu henkilöitä, jotka "syystä tai toisesta eivät ole kykeneviä antamaan suostumusta tai suostumukseen antamiseen liittyviä ongelmia ja haasteita, ja siten suostumuksen edellyttäminen voisi muodostaa esteen teknologian käytölle tai palvelun toteuttamiselle".

Tämän osalta luonnoksessa sivuutetaan kokonaan asiakaslain itsemääräämisoikeutta erityistilanteissa koskeva 9 §, jossa asetetaan viranomaiselle velvoite selvittää asiakkaan tahtoa yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa silloin, jos asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia. Samalla tavalla sivuutetaan vammaispalvelulain 14 ja 15 §:n sääntely tuetusta päätöksenteosta.

Se, ettei asiakkaan suostumusta edellytettäisi, on ristiriidassa esityksen tavoitteen ”ehdotetaan muutettavaksi sosiaalihuoltolakia siten, että teknologisten ratkaisujen käyttäminen sosiaalihuollon palveluissa olisi mahdollista asiakkaan perusoikeuksia kunnioittaen...” Tarkoituksena tulisi siten olla tarjota mahdollisuus teknologisten ratkaisujen käyttämiseen osana sosiaalihuollon palveluja, ei pakottaa asiakasta käyttämään niitä. Esitysluonnoksessa kuitenkin tarkastellaan itsemääräämisoikeutta vain puolittain: s. 94 mukaan ”itsemääräämisoikeuden täysimääräinen toteutuminen voi tarkoittaa sitä, että asiakkaalla on mahdollisuus omasta toiveestaan saada palvelua, joka nimenomaan toteutetaan teknologisen ratkaisun avulla”. Kuitenkaan ehdotettu sääntely ei mahdollistaisi sitä, että asiakkaalla olisi mahdollisuus käyttää itsemääräämisoikeuttaan siihen, että hän valitsee muun kuin teknologisen ratkaisun avulla toteutetun palvelun.

Erityisesti vammaispalvelujen osalta tulee huomioida vakiintunut ratkaisukäytäntö, jonka mukaan palvelujärjestäjällä on viime kädessä oikeus päättää palvelun järjestämistavasta, mutta palvelua ei kuitenkaan saa järjestää sillä tavoin, että palvelun käyttö tosiasiallisesti estyy. Palvelun käytön tosiasiallinen estyminen voi olla kyseessä tilanteissa, jossa asiakas veloitettaisiin käyttämään teknologista ratkaisua palvelun järjestämistapana.

Samoin tulee huomioida se, että sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä on tähän saakka lähtökohtaisesti mahdollistettu asiakkaan tahdosta riippumaton valvontavälineiden käyttö vain tilanteissa, joissa henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi oman terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden.

Näkövammaisten liiton muutosehdotukset ehdotettuun 47 §:ään:

47 §:ään tulee lisätä uusi 2 momentti:

”Teknologisten ratkaisujen käyttäminen sosiaalihuollon palveluissa edellyttää asiakkaan antamaa suostumusta. Suostumus on kirjattava asiakassuunnitelmaan.”

47 §:ään tulee sisällyttää sisällölliset viittaukset (ei vain pykäläviittausta) siihen, että sosiaalihuoltoon koskevia päätöksiä ja ratkaisuja tehtäessä ja sosiaalihuoltoon toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan etu, asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan (SHL 30 § 2 momentti ja asiakasL 8 § 1 ja 2 momentit).

Pidättekö kannatettavana, että teknisestä valvonnasta sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisissä tiloissa säädetään?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi teknisestä valvonnasta ei pitäisi säätää ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

Tällä hetkellä teknisestä valvonnasta ei ole erillistä lainsäädäntöä työpaikalla ja vankilassa tapahtuvaa teknistä valvontaa lukuun ottamatta, ja teknistä valvontaa kuitenkin jo pyritään toteuttamaan, joten sääntelylle on tarve.

Sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteiden vuoksi teknisen valvonnan sääntely tulisi kuitenkin valmistella osana itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä, eikä irrallisina yksittäisinä säännöksinä. Aluehallintovirastot ovat kiinnittäneet huomiota näihin sosiaalihuollon toimintaympäristöjen erityispiirteisiin ja sekä lailla säätämisen että asiakkaan suostumuksen merkitykseen kameravalvontaa ja hoivakameran käyttöä koskevissa ohjauskirjeissään ja päätöksissään (ks. esitysluonnoksen s. 38).

Koska teknisessä valvonnassa on kyse perusoikeuksien rajoittamiseen liittyvästä sääntelystä, on valvontatoimivallasta säätämisen lisäksi erityisen tärkeää säätää yksityiskohtaisesti myös menettelysäännöksistä, eli valvonnan edellytyksistä ja rajoituksista ja valvonnassa sallituista menettelytavoista. Valvonnan on oltava perustelluista syistä välttämätöntä asiakkaiden turvallisuuden, terveyden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Missä tilanteissa katsotte, että toimintayksikössä olisi tarpeen käyttää tallentavaa kameravalvontaa? Millainen prosessi liittyy tallentavan kameravalvonnan käyttämiseen

Ei kommentteja.

Pidätekö kannatettavana, että laissa säädettäisiin, että asiakasprosessin aikana on arvioitava teknologian hyödyntämisen mahdollisuus asiakkaan sosiaalipalveluissa?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi arviointivelvollisuudesta ei tulisi säätää.

Sosiaalihuoltolain 39 §:ään lisättäväksi ehdotettu uusi 3 momentti on kirjoitettu liian velvoittavaan muotoon ”on arvioitava”. Sinänsä kyllä velvoittava muoto on yhdenmukainen 39 §:n muiden säännösten kanssa, mutta koska teknologian hyödyntämisessä on edellä todetusti kyse paljon epävarmuustekijöitä sisältävästä palvelun järjestämistavasta, tulisi muotoilun olla vähemmän velvoittava.

Vähemmän velvoittavassakin muodossa säännös varmistaisi sen, että asiakasprosessissa arvioitaisiin teknologian hyödyt ja hyödyntämisen mahdollisuudet asiakkaan arjessa ja säännös edistäisi asiakkaan osallistumista ja oikeutta vaikuttaa omiin palveluihinsa.

Näkövammaisten liiton muutosehdotus:

Asiakassuunnitelmaa laadittaessa voidaan tarvittaessa arvioida myös sitä, voidaanko asiakkaan palvelutarpeisiin vastata teknologisilla ratkaisuilla huomioiden, mitä 47 §:ssä säädetään.

Pidätkö kannatettavana, että asiakasmaksulain 10 e §:ään lisätään uusi momentti, jonka nojalla turva-auttamispalvelun toteuttamisesta osana kotihoitoa voidaan periä maksu?

Ei

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää, miksi ei tulisi säätää ehdotetulla tavalla.

Asiakasmaksulain 10 e §:ään lisättäväksi ehdotetun uuden 8 momentin mukaan hyvinvointialue saisi periä asiakkaalta kohtuullisen maksun "asiakassuunnitelmaan sisältyvästä palvelusta, jolla vastataan asiakkaan kiireelliseen avuntarpeeseen käyttäen sosiaalihuoltolain 47 §:ssä tarkoitettua teknologista ratkaisua".

Säännöksen muotoilusta ei selkeästi ilmene se, että tällä tarkoitettaisiin vain, ainoastaan ja nimenomaan turva-auttamispalvelun maksua, eikä säännöksestä edes ilmene se tarkoitetaanko turva-auttamispalvelun perusmaksua vai hälytyskäyntimaksuja vaiko näitä molempia. Esitysluonnoksen säännöskohtaiset perustelutkaan eivät anna vastausta näihin kysymyksiin. Säännöskohtaisissa perusteluissa ei myöskään mitenkään selvennetä sitä, mitä kohtuullisella maksulla tarkoitetaan, eikä aseteta maksun kohtuullisuudelle mitään ylärajaa, ei edes tavanomaisesti käytettyä "maksu ei saa ylittää aiheutuneita kustannuksia".

Sen sijaan säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, että "Tällainen avun antaminen kiireellisessä avuntarpeessa on sosiaalihuoltolain 19 a §:n mukaista kotihoitoa." Mikäli turvahälytyskäynnit katsotaan osaksi kotihoitoa, silloin niiden kustannusten voitaisiin katsoa sisältyvän kotihoidon kustannuksiin ja asiakkaalle jo määrättyyn kotihoidon maksuun.

Mahdollisen erillisen maksun osalta olisi esitysluonnosta tarkemmin arvioitava, miten ehdotettu maksu vaikuttaisi asiakkaan maksukertymään, ja maksun yläraja asettamalla varmistaa, että maksu ei muodostu liian suureksi tai estä asiakkaiden pääsyä palveluihin; etenkin, kun kyse on turvapalvelusta.

Pidätkö kannatettavana, että teknologian huomioimiselle iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon henkilöstömitoituksen laskemisessa asetettaisiin maksimiraja?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

On valitettavaa, että lausuntopyynnössä ei ole lainkaan kysymystä siitä, tulisiko teknologian hyödyntämisen ylipäänsä vaikuttaa henkilöstömitoitukseen sitä laskevasti. Esitysluonnoksen mukaan teknologian käytön lisääminen auttaisi kohdentamaan henkilöstöresurssia paremmin asiakkaiden tarpeisiin nähden, mutta samalla kuitenkin ehdotetaan teknologian käytön vapauttama henkilöstöresurssi leikattavan pois henkilöstöä vähentämällä*). Tällöin ei jää mitään asiakkaiden tarpeiden mukaan kohdennettavaa resurssia, vaan esitysluonnos typistyy pelkäksi säästölaiksi.

*) Esitysluonnoksessa kerrotaan hyvinvointialueiden rahoituksesta vähennettävän vuonna 2026 yhteensä 52,3 miljoonaa euroa (kotihoitojen teknologia 16,2 + henkilöstömitoitus 36,1) momentilta 28.89.31 ja hallitusohjelmassa henkilöstömitoituksen osalta asetettu tavoitteeksi 30 miljoonan säästö vuositasona.

Lisäksi, kuten esitysluonnoksessakin s. 35 todetaan, tämänhetkisen tutkimustiedon perusteella ei ole vahvaa näyttöä teknologisten ratkaisujen vaikutuksista henkilöstötarpeeseen iäkkäiden ympärivuorokautisessa hoidossa. Teknologian tosiasiallinen vähentävä vaikutus henkilöstömitoitukseen ei ole käytännössä mahdollista, sillä työntekijän on kuitenkin valvottava teknologian käyttöä, esimerkiksi kameran lähettämää kuvaa. Sensorit ja turvapainikkeet voivat jopa lisätä hälytysten määrää, ja siten lisätä henkilöstötarvetta vastaamaan hälytyksiin lähityönä.

Esitysluonnoksen perusteella jää epäselväksi, onko henkilöstömitoituksen laskemisehdotuksessa huomioitu luonnoksen s. 43 esiteltyt seikat, joiden osalta teknologian käyttö ja etenkin uuden teknologian käyttöönotto ja vaihtuvan henkilöstön ja sijaisten jatkuva perehdyttäminen teknologian käyttöön myös vie henkilöstön työaika (esimerkiksi koulutus, ohjelmistojen päivittäminen ja laiteviat/vaihdot) ja aiheuttaa lisäkustannuksia (esimerkiksi investointi- tai leasing-kustannukset, käyttökustannukset, työntekijöiden koulutus, hankintojen ja sopimusten tekemisestä aiheutuvat kustannukset sekä häiriötilanteiden hoito ja niihin varautuminen).

Lähtökohtaisesti teknologian käytön lisäämisen ei tulisi olla peruste laskea henkilöstömitoitusta.

Mikäli tällainen raja kuitenkin asetetaan, tulee taata, että teknologian käyttö ei vähennä henkilöstön määrää liian niukaksi, ja että hoidon laatu säilyy korkeana.

Esitysluonnoksessa ehdotetaan säädettäväksi, että valvontalain 5 §:n 2 momentissa, 16 §:n 2 momentissa ja 21 §:ssä säädetyistä poiketen palveluntuottaja voisi vain omalla ilmoituksellaan pienentää ympärivuorokautisen palveluasumisen toimintayksikön henkilöstömitoitusta yksikössä käytettävän teknisen valvonnan ja teknologisten ratkaisujen vuoksi. Siis ilman hakemusta ja päätöstä

rekisteröinnin muutoksesta, vain päivittämällä tiedon teknologialla korvattavasta henkilöstöosuudesta Soteri-rekisteriin. Tämä ehdotus on tehty vain palveluntuottajien ja valvontaviranomaisten hallinnollisen työn keventämisen näkökulmasta, eikä sen osalta ilmeisesti ole arvioitu ehdotuksen merkitystä asiakkaiden oikeusturvan kannalta.

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos kannatatte maksimirajan asettamista teknologian huomioimiselle iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon henkilöstömitoituksen laskemisessa, onko ehdotettu 0,04 mielestänne sopiva?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Pidätekö kannatettavana, että iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon vähimmäishenkilöstömitoitus olisi edelleen 0,6 työntekijää asiakasta kohti, jota ei voitaisi teknologioita käytettäessä alittaa?

Kyllä

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

Vähimmäishenkilöstömitoitus (0,6 hoitotyöntekijää asiakasta kohti) on määritelty turvaamaan hoidon laadun ja turvallisuuden minimitaso, eikä sitä tule missään tilanteessa alittaa.

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Valmistelussa on arvioitu, että lääkehuoltoon, yöaikaiseen valvontaan ja kirjaamiseen liittyvillä teknologioilla voi olla henkilöstövaikutuksia. Näettekö, että iäkkäiden ympärivuorokautisessa hoidossa voisi vielä olla joitakin muita välittömän asiakastyön tehtäviä, joissa teknologian avulla voitaisiin vähentää henkilöstötarvetta?

-

Jos kyllä, mitä tehtäviä ne olisivat ja millä teknologialla henkilöstötarvetta voitaisiin vähentää?

-

Kannustaako esitys mielestänne investoimaan uusiin teknologioihin sosiaalihuollon palveluissa (myös muissa kuin iäkkäiden ympärivuorokautisessa hoidossa)?

-

Voitte esittää teknologiainvestointeihin liittyviä näkökohtia.

Ei kommentteja.

Voitte esittää muut asiaan liittyvät näkökohtanne ehdotuksen vaikutuksista.

Esitysluonnoksesta näkyy useilta osin, että sen valmisteluun ja vaikutusten arviointiin on osallistettu pelkästään valtionhallinnon ja palvelunjärjestäjien edustajia, eikä edes hankkeen laajaksi kuvatussa (luonnos s. 42) seurantaryhmässä ole ollut Muistiliittoa ja Vanhustyön keskusliittoa lukuun ottamatta sosiaalihuollon asiakkaita edustavia järjestöjä, ei esimerkiksi lainkaan vammaisjärjestöjä. Esitysluonnoksesta ei myöskään ole pyydetty lausuntoja vammaisjärjestöiltä. Tämä on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 4 artiklan 3 kohdassa olevan osallistamisveloitteen vastaista.

Esitysluonnos ei riittävästi tarkastele siinä esitettyä uutta sääntelyä YK:n vammaissopimuksen näkökulmasta. Luonnoksessa kyllä mainitaan sääntelyn merkityksellisyys ihmisoikeussopimusten, kuten vammaissopimuksen kannalta ja 22 artikla vammaisten henkilöiden tietojen yksityisyyden turvaamisen osalta. Samoin mainitaan 4 artiklan yleisten velvoitteiden edellyttävän vammaisille henkilöille soveltuvan uuden teknologian tutkimusta ja kehittämistä ja niiden saatavuuden ja käytön edistämistä.

YK:n vammaissopimus kuitenkin tarkastelee teknologiaa vammaisen henkilön omassa käytössä olevien apuvälineiden ja laitteiden näkökulmasta ja esitysluonnoksessa sen sijaan rinnastetaan toisiinsa varsin samalla tavalla sekä palvelua käyttävän asiakkaan käyttöön tulevia teknologisia välineitä että hänen valvontaansa käytettäviä välineitä. Näissä on kyse aivan eri tavoin vammaisen henkilön yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen puuttuvista välineistä.

Esitysluonnoksen mukaan asiakasprosessia koskevien sosiaalihuoltolain ja niitä täydentävien vammaispalvelulain säännösten lisäksi yksittäisissä vammaispalvelulain palvelupykälissä säädetään asioista, joita on otettava huomioon palvelun toteuttamistapaa valittaessa. Luonnoksessa arvioidaan näiden säännösten yhdessä sosiaalihuoltolakiin nyt esitettävien teknologian käytön edellytyksiä koskevien säännösten kanssa turvaavan vammaisten henkilöiden oikeudet hyödynnettäessä teknologiaa vammaispalveluissa.

Esitysluonnos on kuitenkin kirjoitettu hoivan ja hoitotyön näkökulmasta ja sen ehdotukset keskittyvät paljolti kotihoidon palveluun. Luonnoksen s. 25 todetaankin, että teknologian käytöstä vammaispalveluissa ei ole tutkittua tietoa. Hyvinvointialueille tehdyn kyselyn mukaan teknologiaa haluttaisiin kuitenkin hyödyntää eri tavoin mm. asumisen ja päivätoiminnan järjestämisessä, etäpäivätoiminnassa ja liikkumisen ja kommunikaation tukena sekä yhteydenpitovälineenä. Luonnoksen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että eri tavoin vammaisten ihmisten erilaisia toimintarajoitteita ja käytettävän teknologian saavutettavuutta ja esteettömyyttä ei ole lainkaan tarkasteltu.

Edellisen perusteella ei voida esityksen tapaan ajatella, että vammaispalveluihin soveltuvan teknologian käyttömahdollisuuksia voitaisiin selvittää vain hyödyntäen iäkkäiden henkilöiden palveluita koskevilla hankkeilla saatuja kokemuksia. Vammaisten henkilöiden itsensä ja heitä

edustavien järjestöjen osallistaminen ja asiantuntemus vammaispalveluissa käytettävän teknologian kehittämiseen ja käyttöönottoon on välttämätöntä.

Esitysluonnoksessa ehdotetaan, ettei turva-auttamispalvelusta säädettäisi erillisenä palveluna vaan se katsottaisiin yhdeksi tavaksi toteuttaa sosiaalihuoltolain SHL 19 a §:n kotihoidon 2 momentin 1 kohdan mukaista hoitoa ja huolenpitoa asiakkaan tarvetta vastaavasti. Tällöin kuitenkin mahdollisuus turva-auttamispalvelun käyttöön rajoittuisi vain kotihoidon asiakkaille. Tästä syystä tulisi ainakin harkita, tulisiko turva-auttamispalvelusta kuitenkin säätää omana palvelunaan, se esimerkiksi sosiaalihuoltolain 19 § Tukipalvelut -säännökseen oman kohtanaan lisäten? Tällöin se olisi tarvittaessa käytettävissä myös erillisenä palveluna.

Ehdotusten tietosuojavaikutukset

Edellä todetun lisäksi esityksen ehdottamat muutokset vaikuttavat merkittävästi tietosuojaan ja yksityisyyden suojaan. Esityksessä käydäänkin aiheesta paljon läpi. Silti tietosuojan osalta herää kysymyksiä mm. riskeistä, suostumuksesta, informoinnin läpinäkyvyydestä, henkilöstön kouluttamisesta, tietojen minimoimisesta ja käyttötarkoitussidonnaisuudesta, eli että tietoja ei käytetä muuhun kuin mihin ne on tarkoitettu. Teknologiaa ei varsinaisesti ole esityksessä määritelty, joten kaikkien tietosuojavaikutusten arviointi on haastavaa.

Esityksessä ei aseteta uusia tietosuojavaatimuksia lakiin. Käytännössä vastuu tietosuojasta siirtyy siten hyvinvointialueille. Tämä tarkoittaa mm. rekisteröidyn informointia, vaikutustenarviointia ja henkilöstön koulutusta. Esityksen perusteluista kuitenkin puuttuu laajempi analyysi tietosuojaan liittyvistä riskeistä sekä käytännön vaikutuksista henkilötietojen käsittelyyn ja siten yksityiselämän suojaan. Vaikka tietosuojan vaikutustenarviointia käsitellään (mm. sivuilla s. 69–70), siinä ei arvioida lakiehdotuksen mahdollisia riskejä, eikä niiden aiheuttamia toimenpiteitä hyvinvointialueille muutoin kuin vaikutustenarvioinnin kautta ja viittaamalla asiakastietolakiin. Vaikutustenarvioinnin tarkentuminen jää siis käytännön toteutusvaiheeseen. On selvää, että ehdotetulla lailla lisääntyvät riskit siitä, että tietoja kerätään tarpeettoman paljon teknologian avulla, tai että tietoja hyödynnetään tavalla, joka ei ole läpinäkyvää asiakkaalle. Tietosuojaan liittyviä riskejä olisi syytä käsitellä laajemmin jo lain säätämismvaiheessa.

Esityksessä on päädytty siihen, ettei erillistä suostumusta kysytä. On totta, että epäsuhta rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välillä syntyy, mikäli palvelua ei voi saada, jos ei antaisi suostumusta teknologian käyttöön. Suostumuksen pyytäminen kuitenkin saattaisi asiakkaan tietoon sen, mitä käytännössä teknologian hyödyntäminen tarkoittaa. Se olisi siten läpinäkyvä tapa informoida asiasta. Olisi mahdollisesti harkittava, voisiko suostumusta pyytää esimerkiksi enemmän yksityiselämän henkilötietoihin puuttuviin teknologian hyödyntämiseen kuten kameravalvontaan, mutta esimerkiksi automaattiseen lääkeannosteluun suostumus ei olisi välttämätön. Tällaista vaihtoehtoa esitys ei ole käsitellyt. Mikään ei estä sitä, että vaikka teknologiaa hyödynnettäisiin laissa säädetysti, että sen lisäksi suostumusta pyydetäisiin.

Esimerkiksi tietosuojavaltuutetun käsityksen (lastensuojelun perhehoitoa koskeva ratkaisu 539/451/2011) mukaan kameravalvonta asuintiloissa puuttuu voimakkaasti henkilöiden yksityisyyden ja yksityiselämän suojaan. Tämän vuoksi sen käyttämisen edellytysten pitäisi hänen mielestään selkeästi ilmetä joko lainsäädännöstä tai ohjeista. Hänen käsityksensä mukaan asukkaiden tai työntekijöiden suostumuksellakaan ei voida syrjäyttää vaatimusta siitä, että kameravalvonnan tulee olla lain sallimaa ja henkilötietojen kerääminen sen avulla asiallisesti perusteltua kyseessä olevan toiminnan kannalta.

Työntekijöillä on käytännössä suuri valta siitä, kenen osalta teknologiaa hyödynnettäisiin esityksessä tarkoitetulla tavalla. Tämä edellyttää perusteellista koulutusta ja selkeitä ohjeistuksia myös tietosuojan näkökulmasta. Hyvinvointialueiden on varattava tähän riittävästi resursseja ja asiantuntemusta. Lisäksi teknologisten ratkaisujen käyttöönotto lisää riskiä tietomurroille ja kyberhyökkäyksille. Erityisesti sosiaalihuollon asiakastiedot ovat arkaluonteisia, ja niiden suojaaminen edellyttää vahvoja tietoturvatavoitteita.

Asiassa on olennaista myös rekisteröityjen informointi läpinäkyvästi ja, että he ymmärtävät tietosuojaoikeutensa asiassa. Tätä aihetta ja sen vaikutuksia ei ole käsitelty esityksessä lainkaan. Paitsi että on todettu, että rekisteröidyn oikeudet pysyvät samana, jolloin toteuttamistapa jää hyvinvointialueen vastuulle. Perusteluissa olisi hyvä selventää, voiko asiakas kuitenkin kieltää henkilötietojen käsittelyn teknologian avulla, vaikka asiasta säädettäisiin laissa sekä ylipäättänsä, mitkä rekisteröityjen oikeudet tässä toteutuvat. Tällä tavoin ohjattaisiin hyvinvointialueita yhtenäisiin käytäntöihin.

Kun kyse on esimerkiksi kameravalvonnasta, on myös syytä huomioda, ettei tietosuoja koske ainoastaan sitä henkilöä, jolle palvelu on tarkoitettu. Asiakkaan kotona voi käydä perhettä, ystäviä tai siivouspalvelun henkilöstöä, eikä näiden henkilöiden tietosuojaa ole käsitelty esityksessä lainkaan. Näkövammaisten henkilöiden tietosuojan osalta on myös huomioitava, ettei heillä välttämättä ole samanlaista tapaa havaita sitä, mikäli esimerkiksi jokin kamera on päällä. Tällöin näkövammaisen yksityisyyden suoja vaarantuu. Teknologian käytössä olisi siten huomioitava saavutettavuus asiakkaille, jotta asiakkaiden tietosuoja ei vaarannu saavutettavuudesta johtuvista esteistä.

Ehdotuksen 47 §:n lista teknologisen ratkaisun käyttöönotossa ja käytössä voisi harkita, että muotoilua muutettaisiin niin, että kyse ei ole tyhjentävästä listasta. Näkövammaisten liitto ehdottaa myös, että tietosuoja lisättäisiin kohtaan 2 yksityiselämän suojan kanssa tai kohtaan 3 laatuvaatimusten yhteyteen. Tietosuoja on mainittu perusteluissa, mutta lain tasolla tietosuojan lisääminen korostaisi hyvinvointialueiden vastuuta asiassa.

Lisätietoja

juristi Taina Kölhi, taina.kolhi@nakovammaistenliitto.fi

vanhustyön asiantuntija Sanna Piuva, sanna.piuva@nakovammaistenliitto.fi

Näkövammaisten liitto ry

Kari Vähänen

Sari Kokko

hallituksen puheenjohtaja järjestöjohtaja

Kokko Sari

Näkövammaisten liitto ry